

DR. BENE KÁLMÁN
Szeged

A tanterven kívüli kapcsolatok az irodalomtanításban

„Ahogy a távoli visszhangok egyberingnak
valami titkos és mély egység tengerén,
mely, mint az éjszaka, oly nagy, és mint a fény,
egymásba csendül a szín és a hang s az illat.”

(Charles Baudelaire: *Kapcsolatok* —
fordította Szabó Lőrinc)

A modern líra alapvető felfedezése a kapcsolatok tudatosává válása. Titokzatos, új, magasabb rendű egységet hoznak létre a távolból összetalálkozó visszhangok, új dimenziókat tár fel az „egymásba csendülő szín, hang és illat”. A „kapcsolatokról” tehát tudunk, így tanítanunk sem szabad az irodalmat a régi módon. Minden összefügg, egymásra épül, távoli asszociációkat kelt. Az irodalomórán meg is próbáljuk ismertetni ezeket a kapcsolatokat, megkerestetjük az összefüggéseket. Segítenek ebben a tantervek, olykor a tankönyvek is. Mégis, a szétszabdaltság sokszor erősebb az egybetartozás megláttatásánál, az órák önmagukban állnak, a módszeres koncentráció esetleges, véletlenszerű.

A koncentráció nem mellékes, alkalmyszerűen „bevetett” eljárás, hanem olyan alapelv a korszerű oktatásban, melynek át kell hatnia az egész oktatási folyamatot. Ezért ahhoz, hogy nevelési, oktatási és képzési feladatainkat eredményesen végezzük el, nem szabad megfélemednünk egyetlen területen sem az összefüggésekről, kapcsolatokról.

Mielőtt a kapcsolatok rendszeréről, illetve ezek oktatásbeli felhasználásáról esne szó, szükségesnek látszik tisztázni, milyen fogalmakkal dolgozunk, és milyen területen belül kísérjük meg ezt alkalmazni.

A koncentráció pszichológiai és fiziológiai értelmezését kizárva a *pedagógiai koncentráció* formáival foglalkozunk. Ez a Pedagógiai lexikon szerint a „tantárgyak felépítésének és egymáshoz való viszonyának didaktikai elve”. [1]

Tehát két fő típusa van a pedagógiai koncentrációnak: a tantárgyak egymáshoz való viszonya és a tantárgyon belüli kapcsolatok. Ehhez még hozzátehetünk egy harmadik változatot: a tantárgyakon, a tantervi anyagon kívüli koncentráció lehetőségeit (pl. az olvasóvá nevelés, a tanórán kívüli esztétikai nevelés).

A Pedagógiai lexikon említett cikke egy másik szempontból is két csoportra bontja a pedagógiai koncentrációt: *tantervi és módszeres* koncentrációról ír. „A tantervi koncentráció elsősorban a tantervek, tankönyvek kimunkálására hárul — írja a lexikon —, a módszeres koncentráció közvetlen gondozása főként a tanítást közvetlenül végző pedagógus feladata.” Az első típusban kész tények elé állít bennünket az érvényben lévő tanterv. A módszeres koncentráció viszont annál inkább rajtunk, gyakorló pedagógusokon múlik. Sikeres alkalmazása az irodalmi-esztétikai nevelésben, a különböző készségek és képességek fejlesztésében, valamint a jellemformálásban egyaránt döntő jelentőségű.

De a sokoldalúan alkalmazott koncentráció igen nagy mértékben elősegíti a tanítás-tanulás funkcióinak [2] teljesebb érvényesülését is. A „kapcsolatok” felfedezése

egyszerre, egy adott anyag megismerése közben foglalkoztat különböző érdeklődésű gyerekeket, a zenei-képzőművészeti-irodalmi érintkezések fokozzák az affektív tényezők szerepét is. Tehát a tanulási *motiváció* ébrentartásában fontos eszköz a koncentrációs lehetőségek ismerete, keresése és kihasználása.

Ugyanúgy nélkülözhetetlen a mai pedagógiai gyakorlatban a tanulói *aktivitás* felkeltése és magas szintre hozása. Báthory Zoltán könyvében [3] a tanítási módszerek és a tanulói aktivitás közötti összefüggést vizsgálva a magyarázat esetében alacsony, a közös feladat, munkáltatás esetében közepes, a feladatrendszer esetében magas szintűnek tartja az elérhető tanulói aktivitást. Úgy vélem: az irodalom koncentrációközpontú tanítása csak munkáltatással, a tanulók aktív közreműködésével valósítható meg.

Ugyanakkor a gondolkodtató, összefüggéseket kereső és meglátó, a „kapcsolatok” is felismerő tanítás-tanulás kellőképpen csakis megfelelő *differenciálással* végezhető. Egy-egy tanult irodalmi mű összekapcsolható tanult, hasonló témájú, műfajú vagy stílusú más művekkel, de más művészeti ágak tanult alkotásaival is, ugyanakkor olyan műalkotásokkal is, amelyeket nem ír elő a tanterv, amelyeket csak az olvasott, a művészetekben eligazodó legjobbakt is ismerhetnek. Ugyanez érvényes a műben ábrázolt történelmi korra, földrajzi leírásra stb.

Koncentrációval kapcsolatos feladatokat tehát csakis az osztályok képességeinek és az azon belüli csoportok képességeinek ismeretében állíthatunk össze — már csak azért is, hogy a tanítás-tanulás ne hogy kudarcélményt jelentsen, hogy a teljesebb megismerésre ösztönözzön, motiváljon, és azért, hogy munkánk a tanulói aktivitásra épüljön.

I. A „tanterven kívüli” koncentráció

Az irodalom az alsó tagozat első osztályától, az első olvasmányoktól az érettségig végigkíséri diákjainkat; az ún. „általános műveltségen” is igen gyakran csak az irodalmi tájékozottságot, olvasottságot értik sokan. Noha ez a vélemény természetesen nem helytálló, mégis igen lényeges elvárást tükröz: főleg ennek a tantárgynak lett a feladata, hogy olvasó embereket neveljen a tanulókból.

Az új tantervek a réginél nagyobb hangsúlyt helyeznek az *olvasóvá nevelésre*; az általános iskolai pl. „Az általános iskolát végzett tanulók iránt támasztott társadalmi követelmények”-ben egy egész mondatot szentel e témának. E szerint a tanulóknak „Váljék igényévé tudásának rendszeres és folyamatos gyarapítása, az olvasás.” [4] A magyar nyelv és irodalmi új tantervek követelményei között is minden évben szerepel a „Könyv — könyvtár” egyre alaposabb megismerése. (Csak zárójelben jegyzem meg: a felső tagozatos magyar irodalom tananyag korrekciója lényegesen csökkentette a zsúfoltságot, így még kevesebb a mentsége a könyvtári órákat különböző okok, de főképp kényelemszeretet miatt elhagyó kollégáknak.)

Célszerű lenne, ha az iskola munkatervében és a munkaközösségek éves terveiben is elhatároltatna egy-két könyvtári óra, a tanárok esetleg néhány bemutató órát is tartanának ott. A könyves környezet, a tanórai könyvhasználat növelné az olvasási kedvet, nemcsak irodalomból, hanem a történelmi, művészeti könyvek és egyéb ismeretterjesztő művek vonatkozásában is. [5]

Szintúgy sokat segítenének a munkaközösségek, ha összeállítanák és leadnák az iskolai könyvtárba a tantervben előírtaknál részletesebb listáját az adott tananyag ajánlott olvasmányainak. Ezek a bő listák segítenének a könyvtárosoknak a beszerzésben, de ha „köszemlére” tennék ezeket a könyvtárban és a szaktantermekben, akkor a tanulók is hasznosíthatnák.

A könyvtárral egyenrangúan fő szerepe van témánkban a magyaróráknak. Fő szerepe van — de természetesen nemcsak ennek a tantárgynak a kizárólagos feladata

a könyv megszerettetése. A magyartanár kulcsfigura az olvasás megkedveltetésében. Az ő olvasottsága, tájékozottsága igen jó hatással lehet(ne) a tanulókra. Hogy mi mindent tehet konkrétan az olvasóvá nevelés érdekében, erről már máshol kifejtettem a véleményem, ezért nem ismételném itt. [6]

A másik fontos feladat magyartanításunkban az ún. *komplex esztétikai nevelés*. Ezen — egyszerűsítve — az irodalom és a más művészeti tárgyak koordinációját, az ének-zene és a rajz anyagának irodalomórai felhasználását, a „testvérműzsák” összehasonlítását, viszonyuk elemzését szokták érteni. A művészetek és az irodalom kapcsolata azonban nemcsak a tanórán és nemcsak a tantervi anyagon belül merülhet fel.

Ha szakköri foglalkozásokat, könyvtári gyerekfoglalkozásokat, esetleg a fakultatív oktatást állítanánk a komplex esztétikai nevelés szolgálatába, ezek a foglalkozások hatásos kiegészítőjévé, „háttér foglalkozásává” válhatnának az irodalomtanításnak.

Legközelebbi a kapcsolat az előadó-művészettel és a színházzal. Természetes követelménynek veszem például, hogy abban az évben, amikor a szegedi operatársulat műsorára tűzte Rossini Sevillai borbélyát, akkor a nyolcadik osztályosok megnézték és megbeszélték az előadást a magyartanárral. (Ismét csak zárójeles megjegyzés: mintha a színházak műsorterveiben nem volna lényeges szempont olyan művek bemutatása, amelyek hozzákapszolhatóak az irodalmi tananyaghoz. Mintha nem lenne érdeke ezeknek az intézményeknek az iskoláskorúak közönséggé nevelése.)

De többről van szó az alkalmi színházlátogatásnál. Kívánatos lenne, hogy minden témakörhöz, jelentősebb íróhoz vagy írói csoporthoz egy-egy ilyen kiegészítő foglalkozást szervezzünk. Az Ady-témánál Latinovits versmondását lehetne megismerni, a romantikánál a Varietas delectat c. lemez különböző Vén cigány-tolmácsolásait meghallgatni, összehasonlítani stb. Az öntevékeny irodalmi összeállítások, szavalóversenyek egyes nagy költők műveiből, esetleg jelenetek, részletek oratorikus feldolgozása is válhatnak forrásává az irodalomanyag mélyebb megismerésének.

Természetesen ezeken a foglalkozásokon más művészetek is kiegészíthetnék irodalomoktatásunkat: képmagnón bemutathatnánk valamelyik ajánlott olvasmány filmváltozatát vagy annak egy részletét, vagy ki is egészíthetnénk a tanultakat az ismert írók más műveinek tévé- vagy filmváltozataival. (Pl. Zsurzs Éva Mikszáth-adaptációi közül valamelyik epizód képmagnóbemutatója kitűnő propagandája lehetne ezeknek a regényeknek, buzdítana elolvasásukra.)

Ugyanígy fontos lenne a képzőművészeti háttér bemutatása. Itt a tanult művekről készült gyerekrajzoktól a könyvillusztrációkon át a korrallal vagy az irodalmi művek témáival kapcsolatos nagy képzőművészeti alkotásokkal való megismerkedésig terjedne a skála. (Pl. a francia és a magyar impresszionista festészet, valamint a Nyugat költőinek kapcsolata a korrallal, a tápéi népművészet, a Lele-gyűjtemény és Juhász Gyula kapcsolata az író alaposabb megismerésében segítene.)

Végül, de nem utolsósorban a zene és az irodalom kapcsolatai is szerepet kaphatnak. Liszt Ferenc és Vörösmarty romantikája vagy a népdalok, Bartók és Kodály zenéje, valamint Petőfi költészete lehetne például egy-egy kiegészítő foglalkozás anyaga.

A testvérműzsák kapcsolatait feltérképező foglalkozások tematikáját, ötlettárát érdemes volna összeállítani. A hetedik osztályos irodalomhoz, mintaként elkészítettem ennek a bizonyos tematikának a vázlatát, ötlettárát. Ezt közlöm a mellékletben.

Bizonyára feltűnt, mennyi feltételes módot használtam az előzőekben. Ennek oka, hogy a tanórán kívüli nevelés, oktatás, a szakkörök igen sok többletmunkát, energiát követelnek az amúgy is túlterhelt magyartanároktól — és a gyerekek sem rendelkeznek korlátlan szabad idővel. Mégis, két érveléssel szeretném aláhúzni az eddig leírtak létjogosultságát. Először: a leghetesebb humán érdeklődésű gyerekeknek szükségük

van az ilyenféle többletre, az összefüggések meglátására; másodsor: ha nem egy tanár feladata lenne az ilyen foglalkozások tartása, hanem a magyar mellett az ének, rajz, netalántán még a történelem oktatói is részt vennének egy „komplex” szakkörben, a munka is megoszlna, és a program is vonzóbbá válna.

Természetesen az olvasóvá nevelés és a komplex esztétikai nevelés már jelzett lehetőségei mellett még egyéb területen is segítséget nyújthatunk az irodalomoktatásnak. Nemcsak a különféle „szakköri foglalkozások”, de pl. a tanulmányi kirándulások is szolgálhatnak erre. Itt megismerkedhetünk a képzőművészeti háttérrel, felkereshetjük az irodalmi emlékhelyeket. A kirándulások mellett az irodalmi nevelés tanórán kívüli színtereivé válhatnak az iskolai ünnepélyek (bár ezek hatásfoka, értéke, sajnos, gyakran igen alacsony) és az úttörő-foglalkozások is. Ez utóbbiakon a gyerekek igen szívesen szerveznek különböző vetélkedőket, köztük gyakran irodalmi témájúakat. Ha a tanárok aktívan, nemcsak alkalmi zsűritagként kapcsolódnak be ebbe a lelkes vetélkedődivatba, ezzel is elmélyíthetik, sokoldalúvá tehetik tanulóik irodalmi műveltségét, növelhetik tantárgyuk presztízsét.

MELLÉKLET

Témajavaslatok a hetedik osztályos irodalomanyag „tanterven kívüli kapcsolataihoz”

(Tanévenként 3-4 foglalkozás megszervezése képzelhető el reálisan, a javaslat lehetőségeket tartalmaz, ötleteket villant fel. A változatok közül több össze is vonható.)

I. témakör — Kölcseytől Arany Jánosig

1. Erkel: Hunyadi László vagy Bánk bán.
 2. Vörösmarty: Csongor és Tünde (esetleg Bozzay A. új operája).
 3. Jelenetek a Csongor és Tündéből — diákszínpad.
 4. Vörösmarty: A vén cigány — különböző előadások (Varietas delectat c. lemez felhasználásával).
 5. Verdi: Rigoletto, v. Trubadur, v. Traviata — ópera-előadás v. lemezbemutató.
 6. Petőfi: A helység kalapácsa — diákszínpad.
 7. Szavalóverseny Petőfi és Arany verseiből.
 8. Petőfi napja — március 15-ei műsor.
 9. Petőfi versei lemezekon.
 10. Jancsó Adrienn balladalemeze.
 11. Arany: Jóká ördöge — diákszínpad.
 12. Arany János versei — lemezbemutató.
 13. Petőfi és Arany barátsága — dokumentumműsor.
 14. Balladaműsor.
- a) *színbáz, előadó-művészet*
15. Jókai—Várkonyi Z.: Egy magyar nábob v. Kárpáthy Zoltán.
 16. Jókai: És mégis mozog a föld (tévéfilm).
 17. V. Hugo v. A. Dumas filmen (Nyomorultak, Három testőr stb.).
 18. Eötvös: A falu jegyzője (tévéorozat, egy rész képmagnón).
 19. Petőfi: A helység kalapácsa — tévéjáték.
 20. Petőfi: Bolond Istók — rockopera, tévéjáték.
 21. Petőfi: János vitéz — rajzfilm.
 22. Jókai—Várkonyi: A köszívű ember fiai.
 23. Kemény Zs.: Özvegy és leánya (tévéorozat, részlet).
 24. Daliás idők („festmény-film” a Toldiból).
- b) *film, televízió*
25. Francia és angol romantikus festészet (Geiricault, Delacroix, Turner).
 26. Historizmus a magyar festészetben (Madarász V., Székely B. stb.).
 27. Illusztráljuk A helység kalapácsát!
 28. Csataképek a forradalom és szabadságharc korából.
 29. Balladaillusztrációk (Zichy Mihály és mások).
 30. Illusztráljuk Arany kisepikáját! (A fülemile, A bajusz stb.)
- c) *képzőművészet*
31. Liszt Ferenc zenéje (főleg: Les Preludes).
- d) *zene*

32. Chopin, Schubert, Schumann, Brahms romantikus zeneművei.
33. Petőfi-dalok.
34. Petőfi dalaitól József Attila lirájáig — a népdaltól Bartókiig.
35. János vitéz — Kacsóh Pongrác operettje.
36. Ismerkedés Wagner Niebelung tetralógiájával.
37. Schubert balladazenéjétől (Erlkönig) Bartók operájáig (Kékszakállú herceg vára).
38. Sarkadi Imre—Szörényi L.: Kőműves Kelemen — „rockballada”.

c) kirándulás, egyéb

39. Hazánk romantikus tájai (hegyi túra, várlátogatás stb.).
40. Petőfi nyomában Bács-Kiskun megyében.
41. Látogatás a Petőfi Irodalmi Múzeumban.
42. Arany János nyomában Budapesten (Nemzeti Múzeum, Margitsziget stb.).
43. Kéziratok vizsgálata, faksimile kiadások (pl. Arany Kapcsos könyve).
44. Vetélkedő Jókai, Dumas, Verne regényeiből.
45. Könyvkiállítás — a témakör irodalmából.

II. témakör — Mikszáthtól a Nyugat költészetéig

a) színház, előadóművészet

46. Egy Jókai-mű színdarabváltozatának megtekintése.
47. Egy Mikszáth-mű színdarabváltozata.
48. Diákszínpad Mikszáth karcolataiból (vagy a műfajból).
49. Latinovits Zoltán Ady-lemezének bemutatása.
50. Ady-versek művészi tolmácsolásai.
51. Babits, Kosztolányi és Tóth Árpád versfelvételei.
52. Juhász Gyula verseinek művészi előadásai.
53. A Nyugat költői — diákműsor.
54. Szavalóverseny: Ady és a Nyugat költői.

b) film, televízió

55. Egy Jókai-film (Szegény gazdagok, Fekete gyémántok, Az arany ember stb.).
56. Egy Mikszáth-film vagy tévésorozat részlete (A beszélő köntös, Akli Miklós, A fekete város stb.).
57. A Háború és béke filmen.
58. Egy Csehov-novella filmváltozata (pl. A kutyás hölgy).
59. Egy „Саша Корхатарос” Maupassant-novella tévéváltozata.
60. Egy Kosztolányi-mű filmváltozata (Pacsirta, A kina: kancsó stb.).

c) képzőművészet

61. Magyar népviselet, népművészet, népi építészet (Mikszáth: A jó palócok c. kötetéhez kapcsolódva).
62. Millenium — a képzőművészeti alkotások tükrében.
63. Gulácsy Lajos vagy Mednyánszky László festészete (album, diák).
64. A francia impresszionizmus (Monet, Manet, Degas, Renoir).
65. Szinyei Merse Pál és Paál László festészete.
66. Juhász Gyula nyomában Szegeden és Tápén (Lele-gyűjtemény).

d) zene

67. Népdal, műdal, magyar nóta, cigányzene, tánczene — a tiszta forrástól a klórozott vízig.
68. Megzenésített Ady-versek (főképp Reinitz Béla dalai).
69. Megzenésített versek (Sebő-gyűttes, Kalácska, Szélkiáltó stb.).
70. Debussy és Ravel.

e) kirándulás, egyéb

71. A szecesszió építésze (séta Kecskeméten).
72. Csontváry Múzeum Pécsen.
73. Látogatás a Nyugat irodalmi múzeumába.
74. Vetélkedő a századvég magyar prózájának irodalmából.
75. Múzeumok, könyvtárak, képzőművészeti kiállítások, hangversenyek látogatása — a témakör tananyagához kapcsolódóan.

Az itt felsorolt lehetőségek valóra váltásában az áldozatkész magyartanár mellett igen sokat segíthetnek a művelődési házak — ha a népművelők programjaikat a tananyagok háttérfigyeléséreként szerveznék, abból igen sokat profitálhatna az iskola és a művelődési ház is.

JEGYZETEK

- [1] *Pedagógiai lexikon*, Akadémiai Kiadó, Bp. 1975. — II. kötet 411. l. (A koncentráció.)
- [2] *Báthory Zoltán: Tanítás és tanulás*. Bp. Tankönyvkiadó, 1987. — 43. — 86. l.
- [3] Idézett mű 2.: 65. l.

[4] *Az általános iskolai nevelés és oktatás terve.* MM, Bp. 1981. 22. l.

[5] A különböző tantárgyak könyvtárhasználatához tanári kézikönyv is jelent meg — sajnos, kevesen ismerik és használják. A kézikönyv címe: *Könyv és könyvtár az ált. iskolában* — Az önálló ismeretszerzés útja (Írta: Arató Ferenc, Ballér Endréné stb.). Tankönyvkiadó, Bp. 1980. Igen használható kiadvány még: Órák a könyvtárban, NPI, Bp. 1974. (19 különböző óra leírását és Könyves-Tóth Lilla módszertani bevezetőjét tartalmazza.)

[6] *Mit tebet a magyartanár?* Gondolatok az olvasóvá nevelésről — Könyv és Nevelés, 1986. 3. sz. 101. l.

ZSURAVLJOVA NELLI ALEKSZANDROVNA—DR. STEINERNÉ DR. MOLNÁR JUDIT
Baja

A „természetes nyelvi anyag” felhasználása az orosz nyelv oktatásában

A „természetes nyelvi anyagok” valójában a tanulmányozott nyelv olyan alkotásai, olyan szóbeli (hangos) és írott információforrások, amelyeket nem nyelvoktatásra szántak. Azaz szépirodalmi és szakirodalmi alkotások, időszaki sajtótermékek, rádió-előadások, filmek, ügíratok, utasítások, egyéb kulturális reáliák: színpadi előadások programjai, étlapok, vonatjegyek és más jegyfélék.

A természetes nyelvi anyagokat rendszerint tankönyvszerzők, taneszközök és oktatási segédanyagok összeállítói használják, emellett a szövegeket lehet adaptálni, a hirdetéseket, falragaszokat stb. ábrázolhatják vagy lefényképezhetik a tankönyvben, hogy a tankönyvek minél hitelesebbek legyenek.

A tanulók a természetes nyelvi anyagok iránt csupán a bennük rejlő információ-tartalom miatt érdeklődnek, s ez esetben nem a nyelvtanulás szándéka vezérli őket. Mégis mindezek mellett a természetes nyelvi anyagok ezen eredeti, nem tanítási célzatú formájukban a nyelvtanulás és a nyelvoktatás folyamatában megtalálják a megfelelő helyüket. Számatalan példát lehetne felsorolni arra, hogy a természetes nyelvi anyagok mikor, mely esetekben szolgálnak taneszközként az idegen nyelvet tanulók számára.

Papp Ferenc professzor úr szerint ő az orosz nyelvet Tolsztoj Háború és béke c. művének olvasásakor, ill. olvasása révén sajátította el. Ez mellesleg példázza azt is, hogy az idegen nyelv tanulmányozása során fontos tényező, hogy érdeklődjunk a nyelvi anyag tartalmi oldala iránt. Amikor a tanuló érdeklődése a nyelv mint a megismerés eszköze, ill. az érdekes információ megszerzése irányába tendál, amikor a természetes kommunikáció iránti igény fellép, a siker már közelinek mondható.

A tanuló számára az a tény, hogy megérti az idegen nyelven szóló természetes beszédet, a nem adaptált szöveget, óriási öröm, sikerélmény, annak a felismerésétől kezdve, hogy részt vesz a reális, nem tanórai kommunikációban, holott bizonytalan-nak tűnik, hogy képességeit hol és mikor, illetve egyáltalán valamikor hasznosítja-e. A sikerélmény nagy ösztönző erő a további nyelvtanulás szempontjából. A természetes nyelvi anyagok e funkcióját motiválónak, motivációs erejűnek tartjuk, és így is értékeljük. A természetes nyelvi anyagok, ha ezek pl. a tömegtájékoztatás eszközei, a nyelvet tanulók rokonszenvét mint aktuális információforrások vívják ki. A tankönyv rendszerint hosszabb távú használatra írt szövegeket tartalmaz. Az aktuális információ-hordozók szerepét csak az ún. „élő” források tölthetik be, a természetes nyelvi anyagok: rádió- és tv-adások, újságok, folyóiratok.